

Enkammarriksdagen 50 år 1971–2021

Plenisalen i Kulturhuset 1971. Under tiden som det nya riksdagshuset ställdes i ordning satt riksdagen i 12 år i provisoriska lokaler i Kulturhuset vid Sergels torg. Som plenisal användes det som idag är Stockholms stadsteaters stora scen. Den stora scenen byggdes för att vara en teaterscen men fick inte användas som det förrän 1983 när riksdagen flyttade tillbaka till Helgeandsholmen. Under den här perioden användes hotellet Sergel Plaza som ledamotshus.

50 år med enkammarriksdagen

Den 11 januari 1971 sammanträdde den nya enkammarriksdagen för första gången. En process som pågått i flera årtionden hade till slut lett till att tvåkammarriksdagen, som infördes genom 1866 års representationsreform, ersattes av en riksdag med en enda kammare. Borta var begrepp som första kammaren och andra kammaren, sammanjämkning och gemensam votering. I och med reformen behövdes en ny, större kammarsal, så riksdagen flyttade till Kulturhuset vid Sergels torg och återkom inte till Helgeandsholmen förrän 1983 (vilket inte var en självklarhet, men det är en annan historia).

Liksom år 2020 kommer riksdagens huvudfokus även år 2021 förstås att ligga på den pågående pandemin, men ett 50-årsjubileum som detta är, oavsett pandemin, värt att uppmärksamma och så kommer att ske på flera sätt under året. Denna skrift är ett led i detta arbete. Den sprids idag, på själva 50-årsdagen av enkammarriksdagens första sammanträde, till riksdagens ledamöter och finns även tillgänglig för allmänheten. Texten utgörs av en rapport från riksdagens utredningstjänst och jag vill framföra ett tack till utredningstjänsten för ett fint arbete.

Min förhoppning är att många ska sätta värde på att på det här sättet få en kort sammanfattning av vad som skedde och varför. Framåt sommaren planerar Stiftelsen Riksbankens Jubileumsfond att utge en bok med anledning av enkammarjubileet, så den som vill fördjupa sig mer kommer att få möjlighet till det.

Stockholm den 11 januari 2021

Andreas Norlén
Enkammarriksdagens nionde talman,
vald 2018

Tidigare talmän under enkammarriksdagens tid

- Urban Ahlin 2014–2018
- Per Westerberg 2006–2014
- Björn von Sydow 2002–2006
- Birgitta Dahl 1994–2002
- Ingegerd Troedsson 1991–1994
- Thage G Peterson 1988–1991
- Ingemund Bengtsson 1979–1988
- Henry Allard 1971–1979

Mot en enkammarriksdag

Den svenska riksdagen har periodvis genomgått stora förändringar, och påverkats av sin samtid. Ända sedan medeltiden bestod riksdagen länge av de fyra stånden, adel, präster, borgare och bönder. När systemet med en tvåkammarriksdag infördes på 1860-talet skedde det i övergången mellan ett äldre, kungastyrkt eller aristokratiskt system, och de framväxande kraven på demokrati. Männen fick rösta från 1911, kvinnorna först tio år senare. Mest laddad fråga i slutskedet av demokratins kamp var ändå tvåkammerssystemet, med graderad rösträtt till första kammaren och därmed en given konservativ majoritet.

Parlamentarismen slog igenom via en överenskommelse mellan den tillträdande statsministern Nils Edén och kung Gustaf V, hösten 1917. Riksdagsvalet 1921, som också var ett val till en demokratiserad första kammare, innebar en förändrad spelplanen för folkstyret. Men de som förespråkade att parlamentarismen också skulle skrivas in i författningen fick vänta. Tidens stora samhällsförändringar, i kombination med hot från totalitära läror och krigsårens umbäranden, gjorde att diskussionen sköts på framtiden.

Efter andra världskriget vaknade den konstitutionella debatten till liv på nytt. 1954 tillsattes Författningsutredningen, med modernisering av grundlagen som ledord. Utredningen hade två stora tvistefrågor, valsysteem och kammersystem. Men trots att utredningen arbetade i nio år skapades inte enighet mellan partierna, vilka också var splittrade internt.

1966 tillsattes därför ännu en utredning – Grundlagberedningen. Frågan om en parlamentarisk reform lyftes ut från frågan om en helt ny grundlag. Vid ett möte i Saltsjöbaden kom partierna överens om huvudragen i enkammarreformen.

Förslaget från Grundlagberedningen blev att tvåkammarriksdagen skulle ersättas med en enda kammare, med 350 ledamöter, varav 40 tilläggsmandat. Syftet var att få en så stor proportionalitet som möjligt. En fyraprocentsspärr för småpartier föreslogs också, samt treåriga mandatperioder.

Tiden hade talat för reformen, och förslagen klubbades igenom 1969. 1970 hölls det första valet till den nya enkammarriksdagen, och dess första sammanträde ägde rum den 11 januari 1971. Enkammarreformen var också ett första steg mot en större författningsändring, 1974 antog riksdagen en ny riksdagsordning och regeringsform. Frågan om grundlagsfästa demokratiska fri- och rättigheter hade kommit i skymundan, men genomfördes senare under 1970-talet.

De viktigaste argumenten

Det övergripande syftet med reformen var att modernisera den svenska grundlagen. Tvåkammarsystemet sågs allt mer som något ålderdomligt, ett system som utvecklingen rusat ifrån. De nordiska grannländerna Finland (som införde sitt enkammarsystem redan 1906), och Danmark (1953), visade vägen.

De som argumenterade för att behålla tvåkammarsystemet menade att det skapade en balans mellan tradition och förändring, och att det vore fel att laga något som inte var trasigt.

Men argumenten för en förändring var flera: reformen skulle skapa effektivare beslutsgångar, parlamentarismen bli tydligare och det politiska systemet bättre följa med sin tid och samhällets utveckling.

När riksdagen hade två kamrar innebar valsystemet också att första kammaren ”släpade efter” folkopinionen. Dessutom missgynnade tvåkammarsystemet systematiskt små partier och gynnade stora. Med en enkammarriksdag kunde folkets vilja få ett mer direkt genomslag.

De viktigaste förändringarna

Dagens riksdag är ingen sammansmältning av de två kamrarna, snarare en utbyggd andra kammare. Egentligen var det första kammaren som försvann.

I och med enkammarreformen kunde medborgarna bestämma riksdagens sammansättning vid ett och samma val. Kommunal-, landstings- och riksdagsval skedde samtidigt. Det nya valsystemet innebar också att partierna fick exakt så stor del av mandatet som de fick av rösterna.

En konsekvens av övergången till enkammarriksdagen blev att förfarandet i riksdagen kunde förenklas. Äldre institut som sammanjämkning och gemensam votering kunde tas bort.

Dessutom ändrades mandatperiodernas längd – från åtta år i första kammaren och fyra i den andra – till tre år i den nya enkammarriksdagen.

Enkammarriksdagen förändrades också talmannens ställning. I tvåkammarriksdagen hade bägge talmännen representerat riksdagen. I det nya systemet med en enda talman förstärktes dennes roll.

Med omläggningen av utskottssystemet 1971 avskaffades också det centrala utgiftsutskottet, det mäktiga statsutskottet. Den nya utskottsindelningen kom att följa departementsindelningen, och blev med vissa undantag vad som idag kallas fackutskott. Tio utskott blev sexton, antalet ordinarie platser och suppleanter ökade väsentligt.

Det utbyggda utskottsarbetet, i kombination med den ökade mängden propositioner och motioner, bidrog till att göra riksdagsarbetet till en heltidssyssla. På detta sätt ledde övergången till ett enkammarsystem till helt nya förutsättningar för de enskilda ledamöterna att utföra sina uppdrag.

Källor

Algotsson, Karl-Göran, Sveriges författning efter EU-anslutningen, (2000), SNS förlag

Asker, Björn och Norberg, Anders, Enkammarriksdagen 1971–1993/94 Ledamöter och valkretsar, band 1, (1996), Sveriges riksdag

Nilsson, Torbjörn, Enkammarriksdagen 50 år (ännu opublicerad skrift) (2020), Riksbankens jubileumsfond

Schück, Herman mfl, Riksdagen genom tiderna, (1992) Sveriges riksdag/Riksbankens Jubileumsfond

Sydow, Björn von, Vägen till enkammarriksdagen, (1989), Tiden

Texten har fackgranskats av Torbjörn Nilsson, professor i historia vid Södertörns högskola och expert på den svenska riksdagens historia.

